

ТЕМА № 2

ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

*Кафедра цивільного права та процесу
НАВС*

Навчальна мета: сприяти формуванню у ЗВО методологічних знань про основні засади (принципи) цивільного судочинства; визначити поняття, значення, ознаки та систему принципів цивільного судочинства; охарактеризувати окремі принципи цивільного судочинства, а також активізувати ЗВО до самостійного вивчення наукової та методичної літератури.

Виховна мета: сприяти формуванню наукового світогляду, моральних, естетичних та інших якостей особистості, виховувати активність до одержання знань майбутнього фахівця, прищеплення інтересу до вивчення дисципліни.

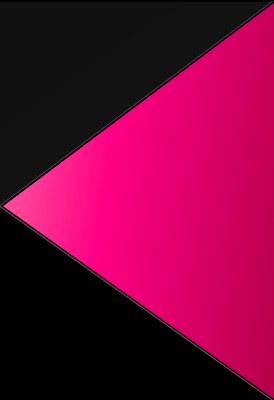
Розвивальна мета: розвивати інтелектуальні здібності, культуру мовлення та спілкування, пам'ять, увагу, уяву, творчий склад мислення, спостережливість, активність, самостійність, логічне осмислення основних понять та термінів, вміння сприймати та аналізувати матеріал, прищеплювати ЗВО навички раціональних способів пізнавальної діяльності з зазначеної теми.

Нормативно-правові акти:

- Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. (в ред. Закону від 03.10.2017) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
- Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
- Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2022, 412 с.
- Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. М. М. Ясинка. К.: Алерта, 2018. 604 с
- Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Василюк Н. В., Гулька Б.І., Кота О.О. Київ : ВД «Дакор», 2021. 1028 с.

План:

- ◎ Поняття та ознаки основних засад (принципів) цивільного судочинства.
- ◎ Система принципів цивільного судочинства.
- ◎ Класифікація принципів цивільного судочинства.
- ◎ Характеристика окремих принципів цивільного судочинства.

**1. Поняття та ознаки
основних засад (принципів)
цивільного судочинства**

Принципи цивільного судочинства –
закріплені у нормах цивільного
процесуального права основні
керівні положення (засади), що
відображають специфіку, сутність і
зміст даної галузі права.

Термін «принцип» має латинське походження – «*principium*», що в перекладі означає «основа», «першопочаток» – основні, вихідні положення певної теорії, основні правила діяльності. У такому ж значенні законодавець вживає термін «основні засади».

У ч. 3 ст. 2 ЦПК України категорії «принципи» і «засади» використані законодавцем як тотожні поняття.

Принципи слугують засобом реалізації *завдання цивільного судочинства*, що полягає у справедливому, неупередженому та своєчасному, розгляді і вирішенні цивільних справ, а через виконання такого завдання — досягнення *мети цивільного судочинства*.

Такий підхід відображений у ст. 2 ЦПК України, юридична конструкція якої складається із завдання, мети та основних засад (принципів) цивільного судочинства.

Ознаки принципів цивільного судочинства:

- ❑ є основоположними засадами, які відображають основні риси розвитку права і виражають його основні властивості;
- ❑ визначаються фундаментальним характером для цивільного процесу в цілому та окремих інститутів цивільного процесуального права;
- ❑ характеризуються нормативністю. Вони повинні бути виражені у нормах права. Способами закріплення принципів у нормах права є: а) текстуальний – принципи безпосередньо закріплені у нормах права. Це норми-принципи. Їх дія не обмежується змістом такої норми (наприклад: гласність судового процесу; змагальність сторін тощо); б) змістовно-логічний (поняття принципу, його зміст виводиться з кількох норм або інститутів права);

Ознаки принципів цивільного судочинства:

(продовження слайду)

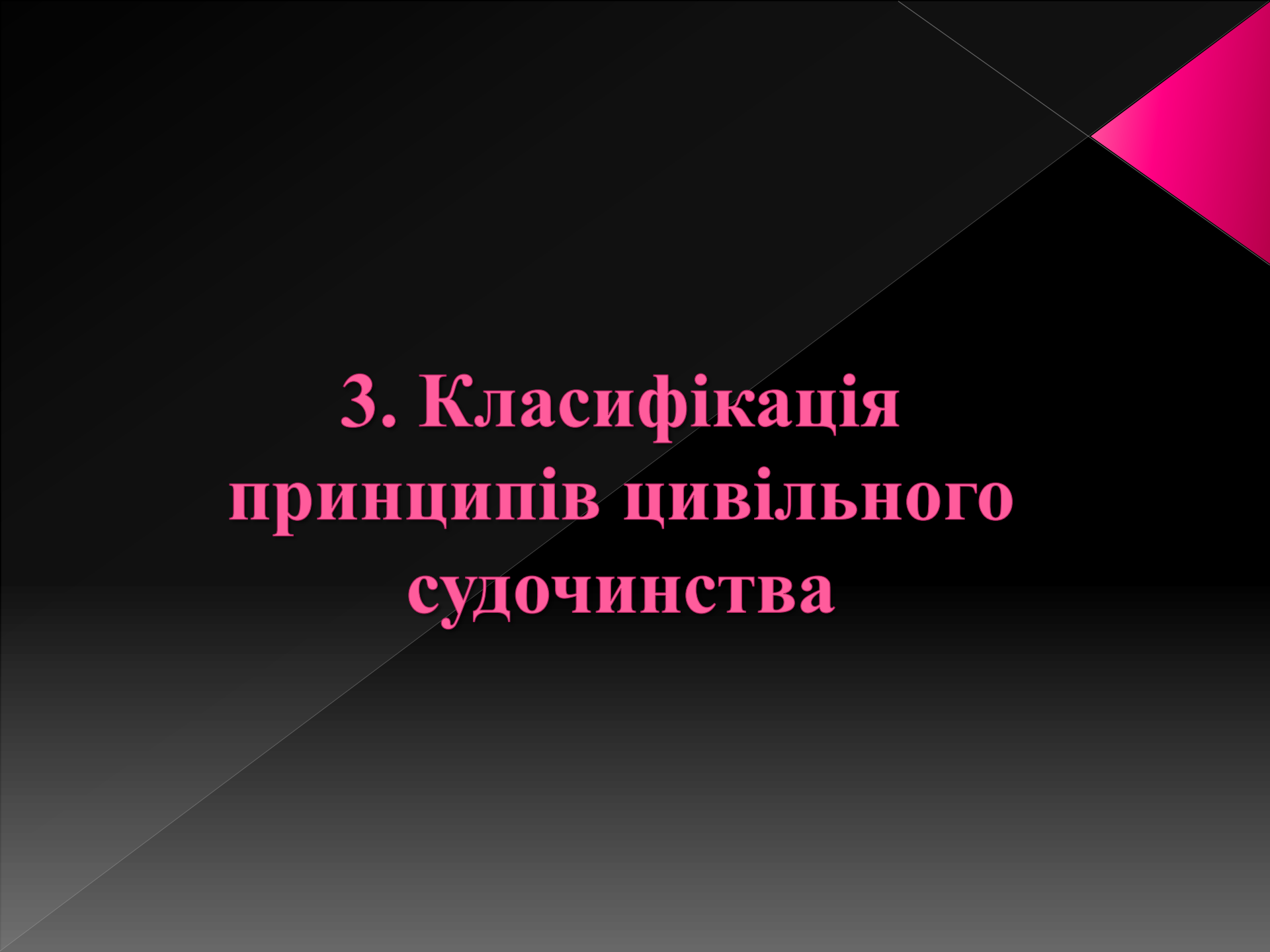
- ❑ визначають особливості цивільного процесуального права як галузі в системі права і характеризують сутність (зміст) і завдання цивільного судочинства в цивільних справах на певному історичному етапі розвитку держави;
- ❑ мають пряме відношення до регулювання процесуальної діяльності суду і учасників судового процесу;
- ❑ мають виключно обов'язковий характер. Визначають залежність відповідальності держави за дотримання принципів щодо виконання міжнародно-правових зобов'язань і принципу верховенства права при здійсненні судочинства.

2. Система принципів цивільного судочинства

Система принципів цивільного судочинства – сукупність складових елементів (принципів цивільного судочинства) та відповідних підсистем (основоположних принципів цивільного судочинства та принципів цивільного судочинства, які підкреслюють особливості правосуддя у цивільних справах в Україні), що характеризується високим ступенем упорядкованості їх елементів, які перебувають у тісній взаємодії та обумовленості.

*Відповідно до ч. 3 ст. 2 ЦПК України
основними засадами (принципами) цивільного
судочинства є:*

- верховенство права;
- повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом;
- гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- змагальність сторін;
- диспозитивність;
- пропорційність;
- обов'язковість судового рішення;
- забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом;
- розумність строків розгляду справи судом;
- неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.

3. Класифікація принципів цивільного судочинства

□ *За дією у системі права*

(залежно від того, в одній чи кількох галузях права інтегровані відповідні принципи) принципи класифікуються на:

загально правові принципи

характерні для усіх без винятку галузей права, у тому числі цивільного процесуального права (до прикладу, демократизм, гуманізм, законність)

міжгалузеві принципи

характерні для кількох «споріднених» галузей права, (до прикладу, здійснення правосуддя лише судом, рівності учасників судового процесу перед законом і судом, незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, гласності судового розгляду тощо)

галузеві принципи

характерні лише для цивільного процесу (до прикладу, диспозитивність, змагальність сторін)

□ *За формою нормативного закріплення:*

**принципи, закріплені в міжнародно-правових актах,
визнаних Україною**

принципи, закріплені у Конституції України

**принципи, закріплені в цивільному процесуальному
законодавстві України**

***Щодо кола джерел формування основних засад
(принципів) цивільного судочинства,
вони мають юридичне вираження не тільки у
формі норм права (принципів-норм) шляхом
безпосереднього формулювання у нормах права
(текстуальне закріплення) та виведення
принципів права зі змісту нормативно-правових
актів (змістовне закріплення), а є також
результатом правотворчої діяльності
Європейського суду з прав людини, що виходить із
положень ч. 4 ст. 10 ЦПК України, ст. 17 Закону
України «Про виконання рішень та застосування
практики Європейського суду з прав людини» від
23 лютого 2006 р.***

□ *За предметом (об'єктом) правового регулювання:*

організаційно-функціональні (їх ще називають принципами організації правосуддя або принципами судоустрою і судочинства) – принципи, що визначають устрій судів і процес одночасно (до прикладу, принципи здійснення правосуддя виключно судом, державної мови судочинства)

функціональні – принципи, що визначають процесуальну діяльність суду та учасників судового процесу (принципи диспозитивності, змагальності сторін тощо)

□ *За юридичною природою та процесуальним значенням:*

основоположні (фундаментальні) – певні міжнародні стандарти, які впливають із самої природи судової влади (верховенство права; незалежність суддів і підкорення їх тільки закону; гласність тощо). **Порушення таких принципів виключає можливість характеризувати правосуддя в цивільних справах як справедливе;**

«інші» принципи цивільного судочинства – засновані на національних традиціях держави та на її фінансових можливостях (співвідношення (чи поєднання) одноособового і колегіального складу суду; державної мови цивільного судочинства тощо). Їх порушення впливає на справедливість правосуддя, але не в такому значенні, як при порушенні основоположних (фундаментальних) принципів.

4. Характеристика окремих принципів цивільного судочинства

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Принцип верховенства права є основоположним принципом цивільного судочинства, загально визнаним принципом міжнародного права (*jus cogens*) на основі якого формуються усі інші принципи і забезпечується ефективне існування усієї правової системи.

Верховенство права – це панування права у суспільстві. Воно вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

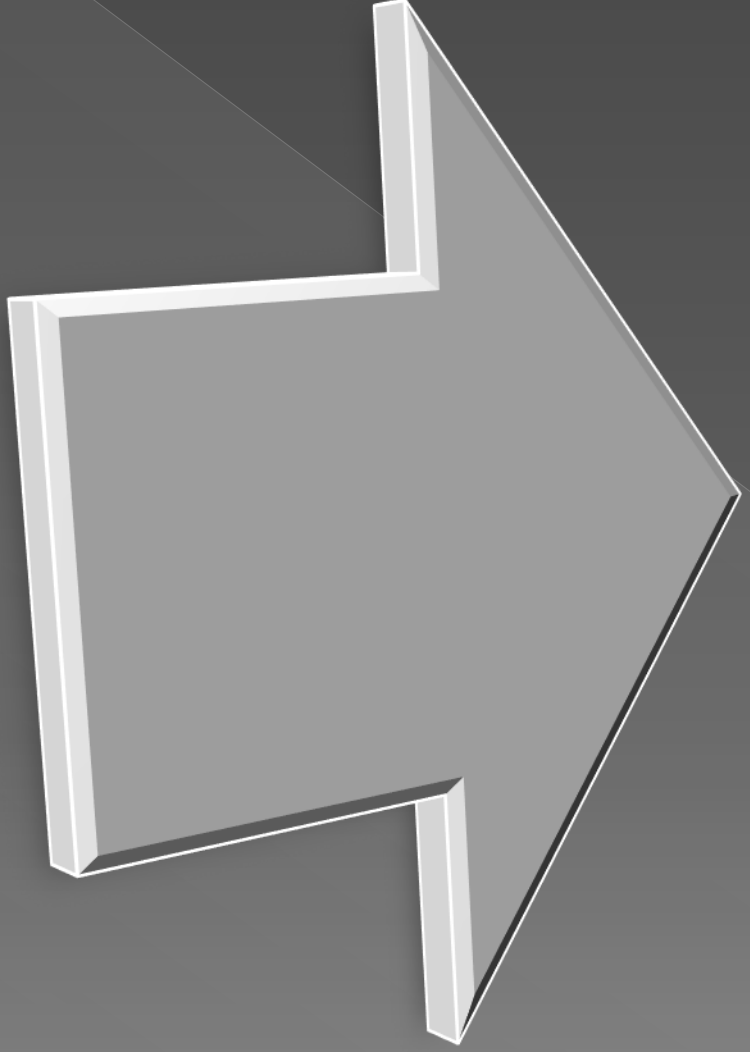
*п. 4.1 рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 року
№ 15-р.п / 2004*

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

ПРИНЦИП ГЛАСНОСТІ І ВІДКРИТОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Принцип гласності судового процесу полягає у реалізації права будь-якої особи бути присутньою у відкритому судовому засіданні.

Розгляд справ у судах проводиться усно і відкрито, крім випадків, передбачених ЦПК України, зокрема розгляду справи у закритому судовому засіданні, у випадках встановлених ч. 7 ст. 7 ЦПК України.

Особи, присутні в залі судового засідання, представники медіа можуть проводити у залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених ЦПК України.

Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду. Якщо всі учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, здійснюється транслявання перебігу судового засідання в мережі Інтернет в обов'язковому порядку.

Відкритість інформації щодо справи

полягає у недопущенні позбавлення будь-якої особи права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмеження у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду її судової справи.

Будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, встановленому законом.

Особа, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, які подали апеляційну чи касаційну скаргу на відповідне рішення, мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії судових рішень в порядку, передбаченому ЦПК України.

**Відповідно до ч. 5 ст. 8 ЦПК України
при розкритті інформації щодо справи, передбаченої частинами
третьою та четвертою цієї статті, не можуть бути оприлюднені
такі відомості:**

- місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, номери телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі;
- реєстраційні номери транспортних засобів;
- номери рахунків у банках, інших фінансових установах, небанківських надавачах платіжних послуг, номери платіжних карток, електронних гаманців в емітентах електронних грошей;
- інформація, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні.

***При оприлюдненні на офіційному веб-порталі судової влади України в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), зазначені відомості замінюються літерними або цифровими позначеннями.**

ЗМАГАЛЬНІСТЬ СТОРІН

Реалізація принципу *змагальності сторін* полягає у процесуальній діяльності суду, що спрямована на забезпечення рівності усіх учасників справи щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом.

На кожну сторону покладається обов'язок доведення обставин, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України, зокрема ч. 2–4 ст. 81 ЦПК України. Кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій.

ПРИНЦИП ДИСПОЗИТИВНОСТІ

Принцип диспозитивності - це галузевий принцип цивільного судочинства, який полягає у обов'язку суду розглядати справу не інакше як за зверненням особи, поданими відповідно до ЦПК України, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених законом випадках, а також права учасника справи на власний розсуд розпоряджатися своїми правами щодо предмета спору.

Збирання доказів у цивільних справах *не є обов'язком суду*, крім випадків, встановлених ЦПК України.

Суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з *власної ініціативи* лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України, зокрема відповідно до ч. 7 ст. 81, ч. 2, 3 ст. 294 ЦПК України.

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ

Пропорційність у цивільному судочинстві полягає у визначенні судом в межах, встановлених ЦПК України, порядку здійснення провадження у справі, враховуючи такі критерії як: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціна позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо.

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА АПЕЛЯЦІЙНИЙ ПЕРЕГЛЯД СПРАВИ ТА НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Забезпечення права на апеляційний перегляд справи та оскарження судового рішення є принципом цивільного судочинства, відповідно до якого учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – **на касаційне оскарження судового рішення**. Не допускається касаційне оскарження судового рішення суду першої інстанції без його перегляду в апеляційному порядку.

Відповідний принцип знаходить своє безпосереднє втілення у ст.352, 389 ЦПК України (право апеляційного та касаційного оскарження).

ПРИНЦИП ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Обов'язковість судових рішень – це принцип цивільного судочинства, відповідно до якого судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами.

Відповідно до ч. ч. 5, 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

Невиконання судового рішення є підставою для відповідальності, встановленої законом, зокрема кримінальної (ст. 382 КК України).

Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень, наданих йому законом.

Обов'язковість судового рішення не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням вирішено питання про їхні права, свободи чи інтереси.